

כוחה של מילה

”שוות אבל נפרדות” – הצעה לדיון

את השחורים לרעה”. הדיון בארצות הברית הסתיים בתיקון לסעיף ה-14 בחוקה האמריקאית. לפי תיקון זה האפשרות לקיים הפרדה שתבטא שוויון בין קבוצות איננה אלא כסות להפליה ולגזענות ולכן יש לאסור עליה.

היכרות עם שלבי הדיון על פסק הדין, עשויה להבהיר מדוע הגיע המחוקק האמריקאי למסקנה זו בסופו של דבר.

1. הדרישה באה על פי רוב מהקבוצה החזקה והיא איננה פרי הסכמה בין הקבוצות, היא כפויה לפיכך בדרך כלל הקבוצה המוחלשת.

2. הרצון להפרדה נובע מייחוס תכונות שליליות לקבוצה הדחוייה הנובעת מדעות קדומות.

3. ההפרדה בין הקבוצות גוררת בטווח הרחוק שתי מערכות שאינן שוות באיכותן. הכוחות המקצועיים והמשאבים נמצאים בידי הקבוצה החזקה וסביר להניח שעם הזמן דבר זה יבוא לביטוי באפשרות לתחזק ולהעצים את המערכות השייכות להם.

בשנים האחרונות זוכה דיון זה להתבוננות מחודשת מצדם של התומכים ברב-תרבותיות ובחשיבותה של הקהילה לקיום חיים מלאים לאדם הפרטי. הללו סבורים כי נקודת המוצא של המחוקק האמריקאי הייתה עיוורת לזכות הקהילתית לתרבות ולפיכך התעלמה מהצורך של קבוצות תרבותיות שונות להפרדה. כמו כן נוספה לדיון על ההפרדה והשוויון המודעות ליחסי הכוח בין הקבוצות, אשר העמידה את השאלה באור חדש: מה המשמעות של הפרדה בין קבוצות אתניות וקבוצות לאומיות עבור הקבוצה ההגמונית ומה משמעותה לקבוצות המוחלשות. האם דין הדרישה להפרדה של האחד כדין הדרישה של האחרת?

אם נחזור לדרישה של קבוצות בחברה הישראלית להפרדה בין יולדות יהודיות וערביות, נראה שכל הנימוקים שמנה המחוקק האמריקאי תקפים גם לגביה ואכן מדובר בדרישה גזענית. הדרישה הייתה חד צדדית, היא נובעת מדעות קדומות על האוכלוסייה הערבית ואין ספק שהפרדות במרחב הרפואי עלולות לייצר פערי טיפול. הדבר נכון גם לגבי ההפרדות הנעשות בין האוכלוסייה האתיופית לקבוצות האחרות בחברה הישראלית.

עם זאת עלינו להוסיף ולציין שהדרישה להפרדה מקבלת לעיתים ביטויים מעודנים יותר על ידי אוכלוסיות עתירות ממון. יולדות רבות מבקשות ללדת בחדרים נפרדים והן זוכות לכך בלי שהביקורת הנ”ל תלווה אותן. גם על היבט זה עלינו לתת את הדעת, שכן לעיתים היכולות הכלכליות מאפשרות הפרדות גזעניות שאינן נידונות ציבורית בהקשרים אלו.

בשבועות האחרונים מתקיים דיון ציבורי סוער בעקבות סקר עיתונאי שחשף הפרדה בחדרי הלידה בכמה בתי חולים בארץ בין יהודיות וערביות. הממצאים עוררו חרדה עמוקה בקרב אוכלוסיות שונות מפני חדירה של תופעת הגזענות למרחב אשר נחשב עד עתה דוגמה אפשרית לשיתוף פעולה וליחס שווה בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית. זאת ועוד, ניתן היה למצוא בבתי החולים גם מטופלים המגיעים מעזה ומהשטחים הזוכים לטיפול מיטבי. המרחב הטיפולי עשוי היה להוות גם דוגמה לאפשרות לחיים משותפים בינינו לבין מי שנחשבים היום לאויבנו.

נוכחותם המשותפת של רופאים, אחיות, אנשי מנהל ושירותים הבאים מכל הקבוצות הלאומיות והתרבותיות, העובדים ביחד לטובת מטופלים הבאים אף הם מכל קבוצות האוכלוסייה עוררו לא אחת את השאלה, מדוע אנו זקוקים לסבל ולסכנת חיים כדי לחיות בכבוד הדדי? מדוע איננו מיישמים את הפרקטיקה השוויונית בבתי החולים בחיי היום יום?

אלא שהקריאה להפרדה בין נשים יהודיות לנשים ערביות בחדר הלידה הזכירה לכולנו כי גם במקום זה, אנו עלולים למצוא את עצמנו חשופים להפליה ולגזענות, ויש אף שייטענו שאפליה כזו קיימת בה מאז ומתמיד.

האפליה באה לביטוי במקרים שונים, כמו האיסור על ישראלים בני הקהילה האתיופית לתרום דם, הזריקות שניתנו ליוצאות העדה ל”צמצום הילודה”. (מידע נוסף בפרסום של [”רופאים לזכויות אדם”](#))

עם זאת לא כל אזרחי המדינה ולא כל חברי הקבוצות המרכיבות את החברה הישראלית סבורים שהדרישה להפרדה בין קבוצות אתניות ולאומיות בכלל ובמקרה של בתי החולים באופן מיוחד היא בהכרח גזענית. קיומו של ספק זה מחייב אותנו לחדד ולהבהיר, מתי הפרדה בין קבוצות, אתניות, לאומיות ומגדריות היא גזענית ומתי לא?

אין אנו הראשונים לעסוק בסוגיה זו בכלל ובמערכת הרפואית באופן מיוחד. הדיון בנושא המשמעויות של הפרדה בין קבוצות במרחב הציבורי והאפשרות לקיים הפרדה שוויונית העסיק ומעסיק את המחוקקים ואת הפעילים החברתיים במדינות דמוקרטיות שונות דורות רבים.

הדוגמה המוכרת אולי מבין כולן היא הדיון שהתקיים בנושא זה בארצות הברית לגבי ההפרדה במערכת החינוך – [פסק דין בראון נגד מועצת החינוך של טופיקה](#) (1954). פסק דין זה קבע כי הפרדה בחינוך הציבורי על רקע גזעני הינה בלתי חוקתית. פסק הדין ביטל את דוקטרינת ”נפרד אבל שווה” שהייתה קיימת בארצות הברית 80 שנה, וקבע כי בתי ספר נפרדים אינם שווים מאחר שבתי ספר לשחורים בלבד מפלים

נראה איפה כי נושא זה, כמו נושאים אזרחיים רבים אחרים, ראוי לעיון מעמיק יותר מזה שמאפשרים השיח הציבורי בתקשורת ובכלל.

השאלות שמזמן האירוע בבתי החולים לכולנו הן:

1. מתי הפרדה בין קבוצות היא גזענית, מתי היא מעצימה ומתי אינה מעלה ואינה מורידה?
2. מה צריך להיות היחס שלנו לטיעון שיש מצבים בהם "נפרד משמעו שווה"?
3. האם צריך להיות יחס שונה לדרישת הקבוצות החזקות או החלשות להפרדה?
4. האם קיימת סתירה בין הזכות לתרבות לבין הזכות לבריאות? באילו מצבים וכיצד ניתן להתמודד אתה?

מערך הפעילות המוצע להלן "נפרדים ו/או שווים" נועד לפתוח סוגיות אלו לדיון ציבורי מושכל ופורה במערכת החינוך, במערכת הפוליטית ובהקהילה.

הצעה לפעילות ודיון בכיתה – "נפרדים ו/או שווים"

מטרות:

- א. לבחון האם ומתי גישות חברתיות ופוליטיות רב-תרבותיות מונעות גזענות ומתי הן מעצימות אותה?
- ב. ללמוד על חוויות הגזענות של המשתתפים שמקורן בשייכות לקבוצה תרבותית.
- ג. ללמוד על חוויות שחרור ושוויון של המשתתפים שמקורן בשייכות לקבוצה תרבותית.

אמצעים:

- נייר דבק (מסקינג-טייפ) או גיר מחיק.
- רשימת אפיונים של קבוצות (מצורפת הצעה).

מהלך הפעילות:

חלק א': משחק השתייכות לקבוצות

1. יסומן קו באורך 2 מטרים על הרצפה והמשתתפים יתבקשו לעמוד מצידו האחד של הקו.
2. יוסבר למשתתפים שהם אמורים לעבור לצידו האחר של הקו כאשר מקריאים בקול אפיון של קבוצה שהם שייכים אליה לדעתם. לדוגמה: כל הבנים יעברו לצידו השני של הקו; מי שנולדו בארץ יעברו לצדו השני של הקו; (רשימת אפיונים מוצעת מצורפת).
3. מכריזים בכל פעם על אפיון אחד והמשתתפים עוברים בהתאם מעבר לקו. בדרך כלל ייווצרו שתי קבוצות עומדות – אחת מכל צד של הקו. בכל פעם כל קבוצה שנוצרה משני עברי הקו תתבקש להתכנס בנפרד ולהשיב על השאלות הבאות:

א. האם היה לכם קל או קשה לבצע את המשימה ומדוע?

ב. האם חוויתם בקבוצה (אליה אתם משתייכים עתה) גזענות מהקבוצה השנייה? (על השאלה יענו שתי הקבוצות. אלו שעברו את הקו ואלו שלא עברו אותו).

ג. מה היו ביטוייה של גזענות זו?

ד. האם ומה הייתם רוצים לעשות בעניין זה?

ה. האם כדי לשמור על זכויותיכם, אתם מעדיפים להיפרד מהקבוצה השנייה או להיפך?

חלק ב': דיון במליאה

המשתתפים יתבקשו להתייחס לנקודות הבאות ביחס לפעילות שהתקיימה:

- לספר על התובנות ועל הרגשות שליוו אותם במהלך הפעילות.
- לציין אם מצאו את עצמם בקבוצה חדשה מזו שאליה הם משייכים את עצמם בדרך כלל.
- לומר האם היו מאפיינים דומים לכל סוגי החוויה של הגזענות?
- האם תיארו את החוויה באותו אופן כשהיו בקבוצה החזקה ובקבוצה החלשה, אם כן כיצד ואם לא מדוע?
- לסכם את החוויה של שייכות תרבותית וגזענות.
- באילו תנאים החלוקה לקבוצות מעצימה את החברים בקבוצה ובאילו תנאים היא מחלישה אותם.
- האם ומתי יש להפריד בין הקבוצות כדי לשמור על זכויותיהן?

סיכום

חלוקה רב-תרבותית גזענית, עושה הבחנה קבוצות תרבותיות זו מזו, טוענת לקיומן של תכונות אישיות הקשורות לשונות התרבותית, טוענת להיררכיה של התכונות וגוזרת מהן חלוקה לא שוויונית של משאבים וזכויות. חלוקת החברה לקבוצות תרבותיות ושימת דגש לזכויותיהן בנפרד – מעצימה לעיתים את חבריהן, אך מחלישה אותן במקרים אחרים. עלינו לבחון באילו מקרים מדובר בהחלשה ובאילו בהעצמה.

חלוקה מחלישה:

1. החלוקה מחלישה במידה והיא איננה נתונה לבחירה.
2. החלוקה מחלישה במידה והיא איננה מלווה בפעולה להשוואת זכויות וחלוקת משאבים.
3. החלוקה מחלישה במידה והיא מהווה סיבה לאפליה.

לעומת זאת חלוקה מעצימה:

1. החלוקה מעצימה במידה והיא מאפשרת איתור של חלוקה בלתי שווה של משאבים וזכויות.

הצעות נוספות לפעילות ודיון בכיתה

1. הכיתה שלנו - מה המגוון הקיים בה ומהן ההפרדות הנהוגות?

2. נאום השבטים של הנשיא ריבלין - דיון במשמעויות של המבנה החדש בחברה הישראלית.

[...] "התהליכים הדמוגרפיים המעצבים מחדש את פניה של החברה הישראלית- יצרו למעשה "סדר ישראלי חדש". סדר שבו אין עוד רוב ברור, ואין מיעוטים ברורים. סדר שבו החברה הישראלית מורכבת מארבעה מגזרים, ואם נרצה- ארבעה "שבטים" מרכזיים, שונים מהותית אלה מאלה, שילכו ויתקרבו זה אל זה בגודלם. שבו, אם נרצה ואם לאו, "מבנה הבעלות" על החברה הישראלית ומדינת ישראל משתנה לנגד עינינו. [...] החלוקה החמורה הזאת של החברה הישראלית, מתבטאת בראש ובראשונה בחלוקה לזרמי חינוך שונים ונפרדים. בעוד שמזרחיים ואשכנזים, ימין ושמאל, לומדים יחד- הרי שכאן, במודע ומבחירה, כל ילד שמגיע לעולם במדינת ישראל נשלח לאחת מארבע מערכות נפרדות. למערכת שתכליתה לחנך אותו ולעצב את תפיסת עולמו, לאתוס תרבותי, זהותי דתי ואף לאומי שונה. ילד מבית אל, ילד מרהט, ילדה מהרצליה וילדה מבית"ר עילית, לא רק שהם לא נפגשים- אלא הם גם מתחנכים לתפיסה שונה בתכלית לגבי ערכי היסוד ואופייה הרצוי של מדינת ישראל. האם תהיה זאת מדינה חילונית וליברלית, יהודית ודמוקרטית? האם תהיה זאת מדינת הלכה יהודית? או דמוקרטיה הלכתית? האם תהיה זאת מדינת כל אזרחיה או לאומיה?

http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/news_070615_01.aspx

1. היוזמה של "הפורום לחינוך החילוני" - קבוצה הטוענת שהאוכלוסייה החילונית בישראל ראויה להיקרא מגזר, וזכאית לזרם חינוך נפרד עצמאי.

<http://www.hiloni.org.il/>

2. החלוקה מעצימה אם היא מאפשרת פעולה להשוואת זכויות.

3. החלוקה מעצימה במידה והיא מאפשרת ביטוי רחב יותר של חברי קבוצות שלא ניתן להן להתבטא במרחב הכללי.

4. החלוקה מעצימה במידה והיא מלווה בתהליך של השתחררות מהתלות בקבוצה ההגמונית.

5. החלוקה מעצימה במידה והיא מתקיימת במרחב של הכרה בחשיבות השונות והמגוון.

יש לציין את המשמעות של חלוקה לקבוצות תרבותיות במרחב של יחסי כוח לא שווים. במקרה של אי שוויון בין הקבוצות, המשמעות של החלוקה לקבוצות נפרדות עבור החלשים איננה זהה לזו של החזקים. כך לדוגמה השכרת דירה בבאר שבע לערבי איננה כמו השכרת דירה בכפר קאסם ליהודי. הקמת קבוצת העצמה לאינדיאנים בארה"ב איננה כמו הקמת קבוצת העצמה לאזרחיה הלבנים הנוצרים.

רשימת אפיוני קבוצות מוצעת:

1. נשים מתבקשות לעבור לצד השני של הקו.
2. משתתפים שמוצאם אירופאי יעברו לצידו השני של הקו.
3. משתתפים שמוצאם במדינות המזרח התיכון יעברו לצידו השני של הקו.
4. משתתפים שגילם עד 35.
5. משתתפים יהודים יעברו לצידו השני של הקו.
6. משתתפים ערבים יעברו לצידו השני של הקו.
7. משתתפים ששפת אמם עברית.
8. משתתפים בהירים.
9. משתתפים ששפת אמם ערבית.
10. משתתפים ששפת אמם רוסית.
11. משתתפים ששפת אמם איננה עברית.
12. משתתפים גבוהים יעברו לצידו השני של הקו
13. אחר ....

This project is funded by the European Union
פרויקט זה מתממן על-ידי האיחוד האירופי
يُنقذ البرنامج بدعم من الاتحاد الأوروبي

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطنين في إسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום
كلية للديمقراطية والسلام
The Adam Institute for Democracy & Peace
in Memory of Emil Greenzweig

על-שם אמיל גרינצוויג על-אסמ إميل غرينتسفايغ
in Memory of Emil Greenzweig